

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

EXCERPTUM EX CLASSIS I, VOL. I 5

MAGYARORSZÁG ÉS
A RÓMAI SZENTSZÉK
II.

Vatikáni magyar kutatások a 21. században

Szerkesztette

TUSOR PÉTER, SZOVÁK KORNÉL
FEDELES TAMÁS

BUDAPEST ♦ RÓMA

2017

Audiencia elutasítva.
A Szentszék és a bécsi udvar
kapcsolata Georg Adam von Martinitz
gróf római követsége idején (1695–
1699)

Mihalik Béla Vilmos
(JTMRL, MTA BTK TTI)
Pécs, 2016. augusztus 23.

9. Mihalik Béla előadása (Pécs, 2016. augusztus 23.)

AUDIENCIA ELUTASÍTVÁ

A Szentszék és a bécsi udvar Georg Adam von Martinitz gróf
római követsége idején (1695–1699)

I. ELŐZMÉNYEK

A törökellenes visszafoglaló háború időszakában három pápa ült Szent Péter trónján. XI. Ince (1676–1689) közülük a leginkább ismert és kutatott. Magyar szempontból mindmáig FRAKNÓI VILMOS monográfiája a legalapvetőbb tevékenységére és a Habsburg-szentszéki kapcsolatok alakulására.¹ Utóda, VIII. Sándor rövid pontifikátusát (1689–1691) mind bécsi, mind vatikáni források alapján feldolgozták.² A 17. század utolsó évtizedének pápáját, XII. Incét (1691–1700) azonban jóval kevésbé vizsgálták.³

Ebben a szűk évtizedben hárman képviselték I. Lipótot Rómában. Anton Florian von Liechtenstein herceg már 1689-től, a VIII. Sándort megválasztó konklávé idejétől Rómában tartózkodott megbízottként. A Szentszékkel való feszültségek miatt már visszahívására készültek, amikor 1691 elején meghalt a pápa, emiatt immár követi megbízással maradt az Örök Városban. Bár visszahívása és kinevezése Károly főherceg mellé nevelővé (*ayo*) már 1693-ban megtörtént, a megfelelő követ személyének keresése olyan hosszúra nyúlt, hogy Liechtenstein csak 1694. szeptember elején hagyta el Rómát. Utóda, Georg Adam von Martinitz csak 1695 végén érkezett meg, és egészen 1700 áprilisáig maradt, noha utóda, Leopold Joseph von Lamberg gróf már 1699 végén megérkezett. Liechtenstein, Martinitz és Lamberg mellett mindenképpen meg kell említeni Johannes von Goëss bíborost, gurki püspököt is, aki 1689-től egészen 1696. október 10-én bekö-

¹ FRAKNÓI VILMOS, *XI. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól*, Budapest 1886.

² SCHEFFLER JÁNOS, *VIII. Sándor pápa és a bécsi udvar (1689–1691)*, Ungvár 1914; SIGISMUND VON BISCHOFFSHAUSEN, *Papst Alexander VIII. und der Wiener Hof (1689–1691)*, Stuttgart 1900.

³ Említhető az 1994-ben kiadott konferenciakötet: BRUNO PELLEGRINO (cura di), *Riforme, religione e politica durante il pontificato di Innocenzo XII (1691–1700)*, Lecce 1994. A császári követek és a Szentszék kapcsolatát külön vizsgálta XII. Ince idejéből, főleg ceremonális szerepüket tekintve: ELIZABETH GARMS-CORNIDES, *Scene e attori della rappresentazione imperiale a Roma nell'ultimo Seicento*, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. „Teatro” della politica europea (a cura di Gianvittorio Signorotto–Maria Antonietta Visceglia), Roma 1998, 509–535.

vetkezett haláláig Rómában élt. Liechtenstein távozását követően Martinitz érkezéséig lényegében az idős bíboros látta el a császári képviselőt.⁴

Noha Antonio Pignatelli pápává választásához a Habsburg udvar nagy reményeket fűzött, hiszen 1668–1671 között bécsi nuncius volt, a kezdetben valóban kitűnően alakuló viszony a szentszéki–francia kapcsolatok javulásával egyre hűvösebbé vált. Ennek mélypontja egyértelműen Martinitz gróf római követsége volt, akinek viszonya a római udvarral majdnem kölcsönös diplomáciai törésig jutott. Bár a pápa 1698 augusztusától kezdve egész egyszerűen nem volt hajlandó audiencián fogadni a császári követet, Bécsben – bár felmerült – végül nem jártak el hasonlóan az akkori nunciussal, Andrea Santacroceval szemben.⁵ A tanulmányban két szempontból vizsgálom meg Martinitz római éveit: egyfelől mi vezetett a római udvarral való viszonyának megromlásához, másfelől ez hogyan hatott a császári diplomácia római működésére, különös tekintettel a magyar és erdélyi ügyeket megvizsgálva.

2. A BOTRÁNYOS KÖRMENET

1696. június 21-én, csütörtökön volt az első úrnapi körmenet, amelyen Martinitz mint császári követ részt vett Rómában. Martinitz már a körmenetet megelőzően kifogásolta, hogy Róma kormányzója, Ranuccio Pallavicino közvetlenül a követek mögött, a diakónus bíborosok előtt vonult a menetben. És noha a kormányzó végül egy kisebb betegség miatt a körmeneten nem tudott részt venni, Martinitz – Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak Andrea Santacroce nunciushoz küldött levele alapján – túlzottan lassú vonulásával két és fél órás késést okozott a menetben, ami kis híján botrányba fullasztotta a körmenetet.⁶ Ráadásul a kormányzó távolmaradása is – úgy tűnik – a pápa kérésére történt, miután Karl Felix Slavata karmelita szerzetes, Martinitz rokona közbelépett az ügyben.⁷

Martinitz követelése már a körmenet előtt óriási felháborodást keltett a bíborosi testületben, akik a június 18-án tartott konzisztóriumot követően külön tanácskozást folytattak a gróf és a római kormányzó közötti precedencia-vitáról. Ezzel kapcsolatban Francesco del Giudice spanyol protektorbíboros figyelmeztette Goëss bíborost és rajta keresztül a császári követséget.⁸ Martinitz érvelése külö-

⁴ LUDWIG BITTNER–LOTHAR GROSS, *Repertorium der diplomatischen Vertreter alle Länder seit dem Westphälischen Frieden (1648)*. I: 1648–1715, Berlin 1936 (repr. 1976), 156.

⁵ Pignatelli és Santacroce életrajza: DONATO SQUICCIARINI, *Die Apostolische Nuntien in Wien*, Vatikanstadt 2000², 176–178, 191–193.

⁶ Archivio di Stato di Roma (ASRo), Archivio Santacroce, busta 1168, Róma, 1696. június 23. Fabrizio Spada levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

⁷ GARMS-CORNIDES, *Scene e attori*, 527.

⁸ ÖStA HHStA Staatenabteilungen (St.Abt.), Rom, Dipl. Korresp., Kart. 76., fol. 116r–123r: Róma, 1696. június 23. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipótnak. Mivel az osztrák Habsburgok bíbo-

nösen sértő lehetett, mivel arra hivatkozott, hogy Róma kormányzója hasonló tisztség ahhoz, mint a bécsi polgármester. Egyháziként a világi kormányzat tagja, és a római világi kormányzat hatalma pedig a római király, azaz a császár legfelsőbb hatalmából származik.⁹

Aligha csodálható tehát, hogy a botrányos körmenet után pár nappal a németek római nemzeti templomában, a *Santa Maria dell' Anima*-ban tartott június 26-ai szertartásról a Bíborosi Kollégium távolmaradt. XII. Ince pápa pontifikátusának „krónikása”, Giovanni Battista Campello is feljegyezte, hogy emberemlékezet óta nem történt ilyen, hogy a bíborosok ne menjenek el a németek nemzeti templomában tartott körmenetre.¹⁰ Különösen megalázó lehetett Martinitz számára, hogy a bíborosok, akiknek többsége beteget jelentett, hirtelen meggyógyulva részt vettek a *San Lorenzo in Damaso* templomban Pietro Ottoboni bíboros által vezetett szertartáson.¹¹

Az ügy hosszasan továbbgyűrűzött, Andrea Santacroce bécsi nuncius 1696. augusztus végén beszélt a két eset kapcsán I. Lipóttal egy audiencián. Mind a nuncius, mind a császár biztosította a másik felet, hogy a kellemetlen nézeteltérés ellenére tisztelettel vannak egymás iránt, és nem kívánnak a másik félnek nehézséget okozni.¹² Fabrizio Spada bíboros államtitkár válaszában úgy utasította a nunciust, hogy ezentúl kerülje a kérdést mind a császárnál, mind a bécsi minisztereknél.¹³ Míg a Szentszék szerette volna a protokolláris kérdést lezárni, addig Martinitz továbbra sem tudott belenyugodni az eseményekbe, és még 1697 márciusában is panasszal élt a pápánál a Bíborosi Kollégium kollektív távolmaradása miatt.¹⁴ Ennek ellenére 1697-ben különösebb nehézség nélkül zajlott le az úrnapi körmenet, ami-

ros protektora, Francesco Maria di Medici bíboros nem Rómában élt, így a konzisztóriumon leggyakrabban a spanyol bíboros protektorok, José Saens de Aguirre és Francesco del Giudice képviselték Bécs érdekeit és az oda tartozó egyházi ügyeket: JOSEF WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie* (Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4/I), Innsbruck–Leipzig 1938, 68. Az 1696. június 18-ai konzisztóriumon Del Giudice éppen a Kollonich Lipót bíboros esztergomi érseki székbe történt áthelyezésével megüresedett győri püspökségre referálta Keresztély Ágost szász herceget: ASV Archivio Concistoriale, Acta Camerarii, vol. 24, fol. 146^{rv} (1696. június 18).

⁹ MARIA ANTONIETTA VISCEGLIA, *La città rituale. Roma e le sue cerimonie in età moderna*. (La Corte dei Papi 8), Roma 2010, 160.

¹⁰ PAOLO CAMPELLO DELLA SPINA, *Pontificato di Innocenzo XII. Diario del Conte Gio. Battista Campello*, Studi e Documenti di Storia e Diritto [= SDSD] 10 (1889) 449–464, 460.

¹¹ GARMS-CORNIDES, *Scene e attori*, 527.

¹² ASV Segreteria di Stato, Germania, vol. 221, fol. 122^r–125^v. Bécs, 1696. szeptember 1. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

¹³ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219, fol. 292^{rv}. Róma, 1696. szeptember 22. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított utasítása Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

¹⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219, fol. 324^r–327^r: Róma, 1697. március 2. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított utasítása Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

nek köszönhetően a *Santa Maria dell'Animában* is több bíboros megjelent.¹⁵ Ez annak is köszönhető volt, hogy XII. Ince pápa felmentette a bíborosokat, a követeket és a római nemességet a körmeneten való részvétel alól. Slavata révén ráadásul Martinitz értesült arról, hogy a kormányzó ismét távol marad a körmenetről.¹⁶ 1698-ban pedig Martinitz Bécsben tartózkodott Úrnapján, mivel júniusban vette át az aranygyapjas rendet I. Lipóttól, így ekkor emiatt nem került sor ellentétre a kormányzóval a precedencia kérdésében.¹⁷

A precedencia kérdése egy hosszantartó nézeteltérés volt a császári diplomácia és a Kúria között, elsősorban a követ és a római kormányzó között. Már Anton Florian von Liechtenstein herceg is több követeléssel élt a kormányzóval szemben, Martinitz lényegében csak megörökölte ezt az ügyet. Még másfél évtizeddel később, 1710 körül is folyt ez a vita, du Prié márki idején a ceremóniális kongregáció is foglalkozott még az üggyel.¹⁸ A precedencia-vita a politikai reprezentáció egyik legfontosabb kérdése volt, és hosszan mérgezte a Bécs és Róma közötti viszonyt. Martinitz már követi működésének kezdetén foglalkozni kezdett a kérdéssel, ami megteremtette a vele szembeni alaphangulatot. Ráadásul makacsul ragaszkodott álláspontjához, és ahogy azt láthattuk, még a botránys körmenet után közel egy évvel is igyekezett napirenden tartani a kérdést. Nem is született lényegében megoldás, és a precedencia kérdését végül a következő, immár jóval politikaibb színezetű botrány nyomta el, amely az itáliai császári feudumok körül pattant ki.

3. A CSÁSZÁRI FEUDUMOK

1692-ben a franciák számos egyezséget hoztak tető alá az észak-itáliai államokkal (Párma, Mantova, Modena, Toszkána), ami értelemszerűen ellenlépésre készítette a Habsburgokat is, hogy a meglazult kapcsolatokat ismét erősebbre fonják. Ehhez az egyik – ha nem is a legfontosabb – eszköz az Itáliában való császári feudumok és az ehhez tartozó jogok revitalizálása lett.¹⁹ Ennek egyik jele volt például a

¹⁵ Niederösterreichisches Landesarchiv (NÖLA), Herrschaftsarchiv (HA), Lamberg, Kart. 70, n. 381; Martinitz jelentéseinek regisztruma, n. 6, 1697. június 8-ai és 15-ei jelentések.

¹⁶ GARMS-CORNIDES, *Scene e attori*, 532.

¹⁷ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 235, fol. 472r: Róma, 1698. június 14. Andrea Santacroce bécsi nuncius jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

¹⁸ BAV Vaticani Latini, vol. 12 431, fol. 140r–187v.

¹⁹ DANIELA FRIGO, *Gli stati italiani, l'Impero e la guerra di successione spagnola*, Das Reich und Italien in der Frühen Neuzeit (hg. v. Matthias Schnettger–Marcello Verga), Bologna–Berlin 2006, 85–114, 88–89. Cinzia Cremonini szerint az igazi fordulat azonban 1683 volt, amikor a törökellenes háború megindulásával, és a Spanyol Monarchia hanyatlásával I. Lipót császár újra felelevenítette a nagy birodalmi álmokat. Ennek egyik jele volt az itáliai államokkal való viszony megváltozása, a hadi hozzájárulás még erősebb követelése: CINZIA CREMONINI, *La mediazione degli interessi imperiali in Italia tra Cinque e Settecento*, I feudi imperiali in Italia fra XV e XVIII secolo (a cura di Cinzia Cremonini e Riccardo Musso), Roma 2010, 31–48, 47.

farnesei feudum körüli huzavona. Martinitz gróf elődje, Liechtenstein herceg azt kívánta, hogy a hűbértok birtokosa, Agostino Chigi herceg, mint vazallus legyen nála, a császár római képviselőjét ellátó követnél látogatást, de felmerült a feudum megadóztatása is. Az ügy azért is volt nagyon kellemetlen, mert a herceg nagybátyja, Flavio Chigi bíboros az egyik legfőbb támogatója volt az osztrák Habsburgoknak a Szentszékenél. Végül épp Chigi bíboros simította el az ügyet Antonio Caraffa tábornoknál.²⁰ Az 1692-ben Bécsbe érkező Sebastiano Antonio Tanara nunciának szóló instrukcióban is hangsúlyosan került elő a feudumok kérdése. A császári seregek ugyanis pármái területen kívántak maguknak kvártélyozást, amit viszont pápai feudumként tartottak számon. Emellett Észak-Itáliában a novarai egyházmegye területén a császári katonaság szintén olyan területeken kívánt hozzájárulást behajtani, amelyeket egyházi feudumoknak tartott a Szentszék.²¹

Mindezek egyik következménye lehetett, hogy 1697. április 29-én kelt császári rendeletével I. Lipót arra utasította az itáliai hűbéreseket, hogy vagy Maximilian Breuner *commissarius generalis*, vagy Martinitz gróf kezébe tegyék le hűségesküjüket, nyújtsák be hűbértokaik megerősítésére kérvényüket a rendelet közzétételétől számított három hónapon belül. Kihirdette azt is, hogy az ezt megtagadókat hűtlenség miatt büntetni fogja, és hűbértokaiktól megfosztja őket.²² Az ediktumot azonban csak június elején kapta meg Martinitz, és még ekkor sem hivatalos úton. Mint írta, a birodalmi kancelláriai titkártól, Lutzo von Dolbergtól nem kapott semmit, amit csodálkozással vett, mert a rendeletet csak Pietro Giuseppe Ederi jezsuita atyától, a császár itáliai ügyekben eljáró tanácsosától és titkárától kapta meg.²³ Hivatalos úton Martinitz csak egy héttel később kapta meg,²⁴ és pár nappal később, 1697. június 11-én rezidenciáján két helyen is közzétette: a főkapu oldalajtójára és a palota sarkára akasztotta ki nyilvánosan.²⁵ Ráadásul a gróf kirendelte a két tábla őrzésére saját, felfegyverzett hajdúit is. Mindez különösen felingerelte a pápát: hatalmát nemcsak az Egyházi Államban, hanem székvárosában érezte megsértve. A *Congregazione di Stato* javaslatát elfogadva XII. Ince utasította

²⁰ BAV Vat. Lat., vol. 14 137, fol. 252r–269r: A Farnese család oldalága, Latera hercegei birtokolták Farnesét a 17. század közepéig, ám ekkor anyagi okok miatt eladták VII. Sándor pápa (1655–1667) családjának, a Chigiknek. A pápa ekkor Farnesét hercegségi rangra emelte, míg valamivel később I. Lipót birodalmi hercegi rangra emelte a Chigi családot. Flavio Chigi bíboros szerint ez szülte a félreértést, hogy Farnese császári birtok lett volna.

²¹ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 39, fol. 668v–672r: Róma, 1692. május 10. Fabrizio Spada bíboros államtitkár instrukciója Sebastiano Antonio Tanara bécsi nunciának.

²² ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Bécs, 1697. április 29. I. Lipót rendeletének másolata (Fabrizio Spada bíboros államtitkár 1697. június 17-ei levelének mellékleteként).

²³ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Diplomatiscche Korrespondenz, Kart. 78, fol. 4r–6v. Róma, 1697. június 1. Georg Adam von Martinitz gróf levele Pietro Giuseppe Ederi SJ atyának.

²⁴ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 7r–11v. Róma, 1697. június 8. Georg Adam von Martinitz gróf levele Pietro Giuseppe Ederi SJ atyának.

²⁵ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Róma, 1697. június 17. Fabrizio Spada bíboros államtitkár levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

Paluzzo Altieri *camerlengót*, hogy a nevében adjon ki egy ellenedikumot, amelyben intik az Egyházi Állam területén birtokosokat, hogy semmilyen formában ne próbáljanak meg a császári ediktumban foglaltaknak engedelmessé válni, mert akkor az Apostoli Szentszék fogja őket hűtlenség miatt birtokaiktól megfosztani.²⁶

A feudumok körüli vita az elkövetkező egy évben komolyan megterhelte a római és bécsi udvar viszonyát. Ugyan XII. Ince már napokkal a császári ediktum kihirdetését követően brevében fordult I. Lipóthoz, hogy tisztázzák a helyzetet, megoldást ez nem hozott.²⁷ Sőt a bécsi álláspont az Altieri *camerlengo* által kiadott *contraeditto* után még inkább határozottabbá vált, emiatt Santacroce nunciust 1697. július végén arra utasították, hogy a szentszéki érveket ismét hangsúlyosan tárja a császár és a főbb miniszterek elé.²⁸

Az ügy – hasonlóan a körmeneti precedencia kérdéséhez – végül nem nyert igazi megoldást, sokkal inkább a jótékony hallgatás keretei közé zárták, nem hozták szóba. Úgy tűnik, itt is inkább Martinitz volt az, aki a bécsi velencei követ értesülése szerint időről-időre felemlgette a kérdést, végső választ sürgetve Rómában I. Lipótnak a pápához írt levelére a feudumok ügyében.²⁹ Szintén Carlo Ruzzini bécsi velencei követ egyik beszámolója érzékelteti azt a döbbenetet, amikor 1698 nyarán a feudumok ügye újult erővel lángolt fel. Ruzzini jelentése szerint már mindenki azt gondolta, hogy a vita kihűlt, akkor a császári diplomácia ismét elővette Agostino Chigi és a farnesei birtokok ügyét, amelyet – ahogy azt fentebb már említettem – pár évvel azelőtt még a herceg nagybátyja, Flavio Chigi bíboros simított el.³⁰ Rómában egyértelmű tényként kezelték, hogy a dologban Martinitz gróf keze van, hiszen alig pár héttel az újabb császári rendelet kiadása előtt Bécsben járt, ahol az aranygyapjas rendet vette át.³¹ 1698 nyarának végére az álláspontok egyáltalán nem mozdultak el az itáliai császári hűbértokok kérdésében, és ebbe a feszült hangulatba robbant bele Martinitz gróf legújabb római botránya, amely teljes római elszigetelődéséhez vezetett.

²⁶ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Paluzzo Altieri bíboros kamarás (*camerlengo*) rendeletének kéziratosa másolata a császári ediktum és az Egyházi Állam területén található feudumok ügyében. Fabrizio Spada bíboros államtitkár 1697. június 17-ei levelének mellékleteként. Nyomtatott példányát lásd: ASV Segr. Stato, Germania, vol. 43, fol. 273v–274r. Róma, 1697. június 17.

²⁷ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Róma, 1697. június 17. XII. Ince I. Lipóthoz. Fabrizio Spada bíboros államtitkár 1697. június 17-ei levelének mellékleteként.

²⁸ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1169, Róma, 1697. július 27. Fabrizio Spada bíboros államtitkár levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

²⁹ ÖStA HHStA St.Abt., Venedig, Dispacci di Germania, vol. 178, pag. 544–548. Bécs, 1698. február 22. Carlo Ruzzini bécsi velencei követ jelentése a szenátushoz.

³⁰ ÖStA HHStA St.Abt., Venedig, Dispacci di Germania, vol. 179, pag. 256–258. Simmering, 1698. július 26. Carlo Ruzzini bécsi velencei követ jelentése a szenátushoz.

³¹ ÖStA HHStA St.Abt., Venedig, Dispacci di Germania, vol. 179, pag. 126. Simmering, 1698. június 14. Carlo Ruzzini bécsi velencei követ jelentése a szenátushoz arról, hogy Martinitz átvette az aranygyapjas rendet, és hamarosan visszaindul Rómába.

4. MEGMÉRGEZETT VISZONY

1698. április 7-én, hétfőn délután Martinitz gróf kislányának nevelőnője egy porcukros sült almát evett, amitől szinte rögtön rosszul lett, a követ háznépe szinte azonnal mérgezést gyanított. Hamarosan kiderült, hogy az udvartartás egyik tagjának inasától származott a „porcukor”, amelyet egy Agnese Bracci nevű asszonytól szerzett. Az inast nem sokkal később Martinitz gróf fogatta le, míg Agnese asszonyt a gróf régi ellenlábasa, a római kormányzó.³² A császári követ már április 19-ei levelében, amelyben bővebben írt az uralkodónak az esetről, hangoztatta, hogy az ügy háttérében olyan személyeket gyanít, akikről inkább majd szóban, semmint írásban tájékoztatná az uralkodót – hisz ekkor már készült a bécsi utazásra az aranygyapjas rend átvétele miatt.³³ A bécsi nuncius ugyanakkor már május elején tudatta Rómával, hogy bár Martinitz a császárnak nem, saját bécsi ágensének viszont megírta, hogy az egész mérgezési kísérlet mögött Pallavicino római kormányzót sejtí.³⁴ A követ rövid bécsi időzése alatt erre csak még inkább ráerősített, azt hangoztatva számos helyen, hogy XII. Ince egyáltalán nem táplál iránta ellenérzéseket, tevékenységével elégedett, és minden ezzel ellentétes híresztelés csupán rosszakaróinak, mindenekelőtt pedig a római kormányzónak a műve.³⁵

Mint fentebb már ismertettem, Martinitz Rómába történő visszatérését követően ismét előkerült a feudumok ügye, különösen Agostino Chigi farnesei birtoka, amely ezután augusztus végéig lényegében uralta a Bécs és Róma közötti kétoldalú kommunikációt. A mérgezés és a Martinitz által fogva tartott inas esete úgy tűnt, hogy lekerült a napirendről. Giovanni Battista Campello naplójából tudjuk, hogy 1698. augusztus elején Giuseppe Gozzadinit, a *Segretaria dei Memoriali* titkárát küldték a feudumok ügyében tárgyalni Martinitzhoz.³⁶ A későbbi jelentésekből azonban világos, hogy Gozzadini minden fennálló vitás ügyben is megbeszélést folytatott a követtel a következő hetekben. Martinitz az összes, véleménye szerint sérelmes ügyéről egy külön jegyzéket állított össze Gozzadininek.³⁷

³² ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 105r–106v. Relazione del fatto sotto il di 12 Aprile 1698.

³³ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 108r–110v. Róma, 1698. április 19. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipóthoz.

³⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 89r–90r. Bécs, 1698. május 10. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

³⁵ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 114r–119r. Bécs, 1698. június 14. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

³⁶ PAOLO CAMPELLO DELLA SPINA, *Pontificato di Innocenzo XII. Diario del Conte Gio. Battista Campello*, SDDS 12 (1891) 379–391, 389. 1698. augusztus 3-ai bejegyzés.

³⁷ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 140r–147v. Róma, 1698. augusztus 16. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipótnak. A jelentésből kiderül, hogy az augusztus 3-ai megbeszélésről részletesen beszámolt a 9-ei heti jelentésben, ám az ma már sajnos sem a *Diplomatische Korrespondenz* sorozatban nincs meg, sem Martinitz jelentéseiből az utódjának Leopold Joseph von Lamberg követnek készült kivonatokban nem található meg. Utóbbira lásd: NÖLA HA Lamberg,

Úgy tűnik, hogy Martinitz ígéretet tett Gozzadininek, hogy átadja a mérgezési ügyben a házában fogva tartott inast. Ám ezt pár nappal később már visszavonta, és újabb követelésekkel állt elő. Nevezetesen azt kívánta volna, hogy a pápa hagyja jóvá, hogy Martinitz a saját házában, a saját maga által kijelölt bíróság előtt állítsa törvény elé az inast.³⁸ Ezt az augusztus 29-i audiencián magának XII. Incének is kifejezte, sőt immár a pápa előtt is megvádolta Pallavicino római kormányzót, hogy ő volt a mérgezési ügy kitervelője, és követelte a pápától a kormányzó elleni vizsgálatot és eljárást. Az idős egyházfőnek ekkor már valóban elfogyott a türelme, és magából kikelve kérte számon a követet, hogy mit képzel magáról, hogy Róma fejedelmét, a pápát kívánja utasítani, felforgatva az Egyházi Állam belső rendjét és igazságszolgáltatását. A római jelentések szerint Martinitz valamit morogva, meghajlás és köszönés nélkül faképnél hagyta XII. Incét. Spada bíboros államtitkár is felháborodottan tudatta Santacroce bécsi nunciussal, hogy olyan tiszteletlenül viselkedett Martinitz a pápával szemben, amit még a protestánsok sem mernek megengedni maguknak. A bécsi nunciust utasították, hogy a császárnak részletesen számoljon be az audienciáról és tudassa, hogy XII. Ince nem tudja tovább eltűrni a császári követ magaviseletét.

Martinitz persze más hangsúllyal számolt be ugyanerről az audienciáról. A kihallgatás elején röviden a farnesei feudum ügyéről beszéltek, amit a pápa inkább félbeszakított, és haragosan a kormányzóval szembeni követeléseiről kezdte kérdezni a követet. Martinitz szerint a pápa azt mondta neki, hogy még egy török sem merne ilyen követelésekkel fellépni, és a Pallavicino kormányzóval szembeni állításai csupán a követ saját, minden alapot nélkülöző gyanúsítgatásai. A császári követ azzal védekezett, hogy a lefogott inas vallomásából és a Gozzadininek benyújtott jegyzékéből minden kiderül, a kormányzó más tevékenysége is világossá válna abból, de alighanem a pápa – mondta Martinitz – nem olvasta vagy olvashatta a beadott iratot. Az egyházfő ezért kérte ismét Martinitzot, hogy akkor adja ki neki az inast, ám a követ ettől elzárkózott, de arra hajlandó volt, hogy saját rezidenciáján vagy más helyen vizsgálják ki az ügyet, anélkül, hogy a fogolyt ki kellene adnia. Martinitz szerint ez a követek jogában áll, és a nunciosok is e gyakorlat szerint jártak el. A gróf jelentése szerint XII. Ince türelme ekkor fogyott el végleg és az egyházfő magából teljesen kikelve kezdett kiabálni a császári követtel, hogy mégis hogy merészel foglyot tartani és igazságszolgáltatást követelni Rómában, ahol a pápa a legfőbb fejedelem. Martinitz azzal védekezett, hogy ez mindenhol így történik, a követek teljes joggal járnak el saját háznépük felett, a helyi fejedelemmel való vita nélkül. Hangsúlyozta, hogy ő is elismeri természetesen a pápa főségét Rómában, azt sosem kérdője-

Kart. 70, n. 381, Georg Adam von Martinitz jelentései, n. 10. Itt csak az augusztus 2-ai és 30-ai jelentésekből található meg rövid kivonat. Martinitz a 16-ai jelentésben tudatta az uralkodóval, hogy a Gozzadininek átnyújtott jegyzék egy másolatát elküldte a birodalmi alkancellárnak, Dominik Andreas von Kaunitz grófnak is, ám sajnos ez a példány sem ismert jelenleg.

³⁸ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219, fol. 407r–410v. Róma, 1698. augusztus 30. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított utasítása Andrea Santacroce bécsi nunciussal.

lezte meg, és éppen ezért nem is akar ő igazságot szolgáltatni, hanem éppen erre kéri a pápát. Martinitz szerint ekkor a pápa azt kiáltotta, hogy „Ki maga, mi maga?! Mi vagyunk a pápa, mi vagyunk a fejedelem, mi parancsolunk, maguk ne zavarogjanak, maguk ne zaklassanak!” A követ erre azt válaszolta, hogy „Szentatya, én a császári követ vagyok, és Szentséged ennek elismert, így nem kell, és nem is tudom elviselni ezeket az igazságtalanságokat, és távozni kívánok, hogy ne halljam mindezt, nehogy a Szentséged iránti tiszteletem kényszerüljön sérülni, habár ezt jelenteni fogom, és elpanaszolom Öfelségének, az én legfelségesebb uramnak!”. Ezt követően Martinitz a lábcsók után valóban elhagyta az audienciát.³⁹

Martinitz persze nem akarta Rómát elhagyni, noha a Kúria már régóta ezt várta. 1697 szeptemberében például örömmel vették a hírt Bécsből, hogy I. Lipót hajlandó volt a feudumok ügyét felülvizsgálni, és némi idő elteltével, más ürügygel Martinitzot visszahívni Rómából.⁴⁰ Az augusztus 29-ei audiencia után viszont XII. Ince többet nem volt hajlandó fogadni Martinitzot, ez 1698 végére egészen nyilvánvalóvá vált.⁴¹ A bécsi udvar is arra kényszerült lassan, hogy minél kisebb presztízsveszteség mellett utódot találjon Martinitz helyére. 1699 elején Kaunitz birodalmi alkancellár már Leopold Joseph von Lamberg gróftól igyekezett megtudni, hogy a francia vagy a római követségre pályázna-e inkább.⁴² Lamberg végül valóban Martinitz utódja lett a római követségben 1700-tól.⁴³

Nehezebb kérdés volt, hogy Martinitzot milyen pozícióba hívják vissza Bécsbe? Több lehetőség is felmerült, de ezeket rendre más udvari arisztokraták szerezték meg, így például sokáig a császári darabont testőrség kapitányának várták Martinitzot, de azt a későbbi magyar nádor, Pálffy Miklós kapta meg.⁴⁴ Martinitz végül az íjász testőrök kapitánya lett, ezt azonban nagyon kelletlenül fogadta el és méltatlannak tartotta. Felesége pedig azért is panaszkodott, hogy a jubileumi szentév, 1700 előtt kell visszatérniük Bécsbe, mintha csak evangélikusok vagy reformátusok lennének.⁴⁵ Martinitz utóda, Leopold Joseph von Lamberg csak 1700. január 13-án érkezett meg, ennek ellenére Martinitzék csak három hónappal később, április 23-án hagyták el Rómát.⁴⁶

³⁹ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 154r–165v. Róma, 1698. augusztus 30. Georg Adam von Martinitz jelentése I. Lipótnak.

⁴⁰ ASV Segr. Stato, Germania 219, 374v–375v. Róma, 1697. szeptember 14. Fabrizio Spada bíboros államtitkár titkosított levele Andrea Santacroce bécsi nunciushoz.

⁴¹ PAOLO CAMPELLO DELLA SPINA, *Pontificato di Innocenzo XII. Diario del Conte Gio. Battista Campello*, SDSL 14 (1893) 179–189, 181. 1698. december 13-ai bejegyzés.

⁴² NÖLA HA Lamberg, Kart. 67, n. 371, fol. 271r–272v. Bécs, 1699. január 14. Dominik Andreas Wenzel von Kaunitz levele Leopold Joseph von Lamberghez.

⁴³ Lamberg római követségéről: FRIEDRICH POLLEROS, *Die Kunst der Diplomatie. Auf den Spuren des kaiserlichen Botschafters Leopold Joseph Graf von Lamberg (1653–1706)*, Petersberg 2010, 302–503.

⁴⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 236, fol. 144rv. Bécs, 1699. március 7. Hírlevél.

⁴⁵ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 477r–479v. Bécs, 1699. május 16. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

⁴⁶ POLLEROS, *Die Kunst der Diplomatie*, 302.

A mérgezési ügy csak betetőzte azt a folyamatot, amely több szempontból nem is Martinitz, hanem elődje, Liechtenstein herceg idején indult meg. A protokolláris botrányok, a római hatóságokkal való viták és a politikai jellegű nézeteltérések, ezen belül pedig konkrétan a feudumok kérdése már az 1690-es évek első felében is jelen voltak. Martinitz lényegében csak megörökölte ezeket az ügyeket, és fokozatosan, de egyre gyorsabban fogyott el körülötte a levegő. Esetében azonban sokkal látványosabb volt a visszahívás, mint elődjénél. Liechtensteint már 1693 februárjában kinevezte Lipót császár Károly főherceg nevelőjének, ám bő másfél évvel később hagyta csak el az Örök Várost, épp amiatt is, mert helyére nehezen találtak megfelelő utódot. Martinitz viszont már diplomáciailag beszűkült térben mozgott, a pápa nem volt hajlandó fogadni 1698 augusztusától kezdve, így itt ez indukálta a visszahívást. A császári követ sorozatos botrányai és vitái a római udvarral azonban olyan kérdéseket is hátrányosan érintettek, amelyekben egyébként alapvetően egy platformon állt a két udvar. Ilyen volt például a törökellenes visszafoglaló háború, és főként annak finanszírozási kérdései.

5. A TÖRÖKELLENES PÁPAI SEGÉLY KÉRDÉSE

A Szentszék pénzügyi támogatása XI. Ince óta Róma egyik legfontosabb hozzájárulása volt a nagy törökellenes visszafoglaló háborúhoz. Am VIII. Sándor idején ez a támogatás elmaradt, épp, amikor Bécs kétfrontos háborúra kényszerült XIV. Lajos támadása miatt.⁴⁷ A franciák a későbbiekben is igyekeztek megakadályozni a Szentszék anyagi hozzájárulását. Ennek ellenére XII. Ince az 1690-es évek elején felújította a korábbi támogatásokat, részben a szalánkeméni győzelem, majd Várad visszafoglalása hatására is. Ám a pápa fokozatosan azt várta el Bécstől, hogy cserébe zárja le a nyugati háborút a franciákkal – ez persze politikai érdeke is volt Rómának Itália mielőbbi nyugalma érdekében.

A Habsburg-udvar viszont igyekezett minden követ megmozgatni mind a nunciusnál, mind saját diplomáciai csatornáin keresztül Rómában, hogy valamennyi támogatást mégiscsak szerezzon az európai béke megkötése előtt is. 1696 februárjában I. Lipót például nyomatékosan felhívta Sebastiano Antonio Tanara bécsi nuncius figyelmét, hogy a békeszerzés nemcsak tőle, hanem szövetségeseitől is függ. Ezért arra kérte a nunciust, hogy tájékoztassa a pápát az oszmán fenyegetésről és a segély szükségességéről.⁴⁸

A helyzet 1697 szeptemberében fordult meg teljesen. Ennek két oka volt. Az egyik a rijswijki béke megkötése, amely a pápa részéről feltétele volt a további törökellenes segély folyósításának. A másik pedig a Zentánál elért hatalmas győze-

⁴⁷ BISCHOFFSHAUSEN, *Papst Alexander VIII.*, 59–63.

⁴⁸ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 233, fol. 77r–78r: Bécs, 1696. február 4. Sebastiano Antonio Tanara bécsi nuncius jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

lem a török felett, amely lélektanilag is rendkívüli volt. Santacroce nuncius október elején titkosított jelentésében tudatta az Államtitkársággal, hogy a Bécsújhelyen tartózkodó udvarból olyan utasítást küldtek Martinitz-nak, hogy a pápánál kérje a törökellenes segély megadását.⁴⁹ Martinitz jelentéseiből ugyanakkor az első erre vonatkozó adat csak pár hónappal későbből származik. Karácsony előtt is még csak közvetve érintette a segély kérdését. Tudomására jutott ugyanis, hogy a franciák azt híresztelték a pápai udvarban, hogy a császár és a velenceiek béketárgyalásokat kezdtek az oszmánokkal. Véleménye szerint mindezt a franciák csupán azért tették, hogy megakadályozzák a törökellenes pápai segély megadását.⁵⁰ Igaz, hogy ezután Martinitz lényegében hetente kérte XII. Incét az ígért segítség megadására. A pápa viszont még mindig arra hivatkozott, hogy a császár nem értesítette őt hivatalosan követén keresztül a béke megkötéséről.⁵¹ Végül csak 1698. február közepén került sor a béke hivatalos római bejelentésére, ám ez sem gyorsította fel a pápai segély ügyét.⁵² A pápa ugyanis a kincstár ürességére hivatkozott, ami miatt nehezen tudták az ígért összeget előteremteni. Végül XII. Ince 1698 áprilisában hagyta jóvá a 200 000 forintos törökellenes segélyről szóló rendeletet.⁵³ Az utolsó törökellenes pápai segély annak ellenére kifizetésre került, hogy ekkor már komoly szóbeszéd járt az oszmánokkal kötendő békéről, amint azt a bécsi nuncius is jelentette Rómába.⁵⁴

1698 tavaszára a feudumokat érintő császári ediktum és pápai ellenediktum miatti feszültség épp némileg oldódni látszott a két udvar között, így az európai béke és a zentai győzelem okozta hangulatban került sor az utolsó törökellenes pápai segély folyósítására. Amikor pedig 1698 júliusában az aranygyapjas rend átvétele után Martinitz visszatért Rómába, és a császári felszólítást átadták Chigi hercegnek, akkor a pápai segély már lényegében kifizetésre került Bécsben. Bár a nuncius jelentéseiből nem érződik, a zentai győzelem hatása és a feudumok körüli vita egy lélektani pillanatban mégis összekapcsolódott. Ezt egy, a bátyjához Antonio Santacroce márkhoz írt leveléből tudjuk. A győzelem hírére követően a nunciussal szemben az udvarban rendkívül hűvösen bántak, aki úgy érezte, hogy a hadi és politikai sikerek (II. Ágost lengyel királlyá koronázása) megkeményítették a bécsi álláspontot. Azzal számolt, hogy a megváltozott légkörben a magabiztosabb bécsi miniszte-

⁴⁹ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 221, fol. 603r. Bécs, 1697. október 10. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

⁵⁰ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 98r–109v. Róma, 1697. december 21. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵¹ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 21r–30v. Róma, 1698. január 25. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵² ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 51r–61v. Róma, 1698. február 22. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵³ ÖStA HHStA St.Abt., Rom, Dipl. Korresp., Kart. 78, fol. 116r–118v. Róma, 1698. április 26. Georg Adam von Martinitz római követ jelentése I. Lipóthoz.

⁵⁴ ASV Segr. Stato, Germania, vol. 222, fol. 82r–83v. Bécs, 1698. április 26. Andrea Santacroce bécsi nuncius titkosított jelentése Fabrizio Spada bíboros államtitkárnak.

rek nem fognak óvatoskodni a római contraeditóra és XII. Incének Lipóthoz írott levelére adandó válasszal.⁵⁵

Bár a pápa 1698 őszétől nem volt hajlandó fogadni audiencián Martinitzot, ez a törökellenes háború függvényében lényegi nehézséget nem okozott, hiszen ekkor már a karlócai béketárgyalások előkészítése zajlott. Róma ennek során mindenekelőtt az Oszmán Birodalom területén élő keresztények, különösen a katolikusok érdekeinek képviselőtét kívánta megerősíteni. Ebben a viszonylatban pedig Martinitz kiiktatható csatorna volt, hisz a lényegi tárgyalás Santacroce nuncius és a bécsi miniszterek között zajlott.⁵⁶

FÜGGELÉK

Róma, 1698. augusztus 30.

Fabrizio Spada bíboros államtitkár Andrea Santacroce bécsi nunciushoz

Beszámol neki az 1698. augusztus 30-ai pápai audienciáról. Georg Adam von Martinitz gróf, császári követ a korábban, Giuseppe Gozzadininek, a Segretaria dei Memoriali titkárának tett ígérete ellenére nem volt hajlandó átadni a mérgezésrel vádolt inast. Az audiencián XII. Ince előtt megvádolta Ranuccio Pallavicino római kormányzót a mérgezésre való felbújtással, és ellene is eljárást és igazságszolgáltatást követelt. Az ezt követő szóváltás követően a császári követ tiszteletlenül elhagyta az audienciát.

(ASV Segr. Stato, Germania, vol. 219., fol. 407r–410v – cop.; ASRo, Archivio Santacroce, busta 1230, 1698. augusztus 30. – orig.)

Roma, 30 Agosto 1698.

Di tutto ciò, che Vostra Signore Illustrissima⁵⁷ mi significa in questa settimana con suoi fogli, si in piano, come in numeri, essersi operato da lei in ordine alle nostre Pendenze colle Corte Cesarea, e alle stravaganze di questo suo Ambasciatore Conte di Martinitz⁵⁸; hà ella riportata da Nostro Signore⁵⁹ l'intera approvazione, che conveniva.

⁵⁵ ASRo, Arch. Santacroce, busta 1226, Bécs, 1697. szeptember 21. Andrea Santacroce bécsi nuncius levele bátyjához, Antonio Santacroce márkihoz.

⁵⁶ A nuncius által benyújtott két emlékirat az Oszmán Birodalom területén élő keresztények védelmére és a török fogságban lévő keresztény rabok szabadon engedésére vonatkozóan: ASV Segr. Stato, Germania, vol. 235, fol. 765r–771v.

⁵⁷ Andrea Santacroce (1656–1712), római arisztokrata családból származott, amely már a 16. században két bécsi nunciust adott. 1690–1696 varsói, majd 1696–1700 bécsi nuncius. 1699. november 14-én bíborossá emelték. 1701-től Viterbo püspöke, 1707–1708-ban Bíborosi Kollégium kamarása.

⁵⁸ Georg Adam von Martinitz (1645–1714), cseh arisztokrata, császári diplomata, 1695–1700 között római követ, 1703-tól főudvarnagy (Obersthofmarschall), majd a spanyol örökösödési háború idején rövid ideig nápolyi alkirály.

⁵⁹ XII. Ince (Antonio Pignatelli, 1615–1700), 1652–1660 között firenzei, 1660–1668 között varsói, majd 1668–1671-ig bécsi nuncius. 1671-ben leccei, majd 1682-től faenzai, 1686-tól nápolyi érsek. 1681-ben bíboros lett. 1691. július 12-én választotta meg a konkλάβé pápának, július 15-én koronázták meg.

Per quello poi, che tocca l'affare del noto veleno, con il più, che segui nella decorsa settimana col Segretario dei Memoriali Gozadini⁶⁰; sebene le habbia io con altre mie antecedenti espresso quanto occorreva; è necessario nondimeno, che in piccolo ristretto ne rinuovi a lei la notizia, dicendole, che dopo haver l'Ambasciatore fatto credere al Gozadini di consegnare il preteso Delinquente, che tiene in Casa l'Eccellenza Sua come Prigione, si è poi dichiarata di non voler più dare il Delinquente predetto, e che non mai l'haverebbe consegnato. Mà si mandassero à Casa sua Giudici, non del Governatore,⁶¹ ad esaminarlo per formarne Processo. Quanto amareggiasse l'animo di Nostro Signore questa nuova insolenza, e temerario ardimento dell'Eccellenza Sua, può ogn'uno ben persuaderselo. Pretendere, che il Papa, il Principe, il Padrone approvi, anzi autentichi le barbarie indegne, che qui in faccia sua commette il predetto Ambasciatore, e la lesione, che si manifestamente inferisce all'autorità del Principe. E che si può dir di più? Alzar Tribunali, ed intendere di far la Giustizia da se medesimo.

Vengo alla giornata d'hieri, che fù quella per l'Udienza dei Ministri dei Principi. Vi si portò il Signore Ambasciatore, il quale entrato colla Santità Sua nell'accennato affare del veleno, si avanzò a dire in questi precisi termini, ch'era vero, com'è vero Iddio, che Monsignore Governatore sia Reo del preteso Veleno; volendo obligar con ciò Santità Sua a dar fede alle sue acciecate passioni, e in virtù di questo sforzarla senza verun fondamento di ragione a far Processo contro il Governatore istesso, e di più di voler ritenere il carcerato, et intendere, che i Giudici vadano ad esaminare, e costituire il preteso Reo nel suo proprio Palazzo. A così stravaganti, e petulanti richieste necessitata la sofferenza della Santità Sua, rispose, dicendo: E chi siete Voi, che pretendete di sconvolger l'ordine, e le regole della Giustizia, e d'esser sopra del Papa, e di fare l'assoluto Padrone in Roma? Il che da lui udito, si alzò, e con mal termine borbottando, se ne parti, senza ne pur' usare il minimo atto di riverenza verso la Santità Sua. Cosa non mai più praticata, ne anche da gli Eretici stessi. E calato poi da me, havendomi voluto raccontare il seguito, procurai di fargli conoscere, con quanta ragione Sua Beatitudine si fosse commossa, ed in qual precisa necessità l'haveva egli posta.

Da tutto ciò potrà ella ben dedurre, con qual'alterazione sia l'Ambasciatore per rappresentar costà il successo, che senza dubio maschererà a suo modo. Mà con tuttociò non potrà farlo in forma, onde in qualche maniera da se medesimo non si accusi, massime facendosi riflessione alla singolar benignità, colla quale fin' hora da Nostro Signore è stato accolto, e trattato, dissimulando tutto, e compatendo la sua debolezza, e la sua cieca passione. Si rende dunque necessario, che Vostra Signore Illustrissima rappresenti distintamente questo fatto

⁶⁰ Giuseppe Gozzadini (1650–1728), 1695–1700 között a *Segretaria dei Memoriali* vezetője, 1709-től bíboros, Imola érseke, 1713–1717-ig romagnai legátus.

⁶¹ Ranuccio Pallavicino (1632–1712), 1672-től máltai inkvizítor, majd 1689-től a Zsinati Kongregáció titkára. 1696–1706 között Róma kormányzója és *vice camerlengo*. 1706-ban bíboros lett.

all'Imperatore, et a suoi Ministri, e si studii insieme di far loro conoscere, e la longanimità usata dalla Santità Sua, l'impertinenza dell'Ambasciatore, et il debito di rispondergli nella forma accennata, provocata Sua Beatitudine da tanti modi improprii tenuti da lui fin' hora, e più indegnamente in questa Udienza; e mostrare ancora la necessità, in che vien posta Sua Santità d'insistere, si come dovrà far'ella con tutta l'efficacia maggiore, perche di qua sia levato il predetto Ambasciatore, essendosi reso affatto insoffribile, e non è più da praticarsi, e molto meno da trattarsi.

MIHALIK BÉLA VILMOS

HUNGARY AND THE HOLY SEE OF ROME

Hungarian Historical Researches of the 21th Century in the Vatican

THE RELATIONS OF CHARLES I AND THE PAPACY RELYING UPON THE VATICAN SOURCES¹

Despite the fact that the most important events of the diplomatic relations between Charles I (of the House of Anjou), King of Hungary (1301–1342) and the papal court are already known in the Hungarian historiography, many aspects of this topic remained unelaborated. Through thorough analysis, the purpose of my researches is on the one hand to exhibit the change of the foreign affairs of the Hungarian king and the Popes (Boniface VIII, Benedict XI, Clement V, John XXII and Benedict XII), and on the other hand to thematically systematize and depict in detail the cases related to both parties.

It was proved through the analysis that, though, the majority of the sources on the diplomatic relation between the Holy See and the Hungarian king are long known in the Hungarian historiography, we should throw a new light upon many aspects and questions. Besides, the sources served new information on such central and poorly explored questions as how the two powers communicated, in what forms and channels and by whom they were represented. Above all, the remuneration policy of the Popes of Avignon was one of such topics, of which analysis has brought the most new results.

In the Avignon era the Holy See's claim to reach papal universalism, centralism and intermediate part was reflected in the beneficial policy of the Popes, too. Not only did the era create a legal ground for the reservation of church benefices, but it also tried to enforce it by penetrating down to lower church levels. First of all, it can be stated that the majority (70%) of the regulations related to the *beneficium*s in Hungary are from John XXII's age. The reason for this is on the one hand the Pope's long reign (it is 18 years out of the 41 that was analysed), on the other hand the character of John XXII's

¹ See pp. 9–30.

remuneration policy. By examining the remuneration policy of Clement V, Benedict XII and John XXII it became unambiguous that there are significant differences between the three Popes in the case of smaller benefices (i.e. non-consistorial benefices): namely, John XXII annually dealt with smaller benefices roughly six times more than his predecessor or successor. Besides, under John XXII, the immediate provisions and the expectatives were edited approximately in equal number; one third of the benefices' reversioners did not get their first benefice. The analysis of the measures related to the benefices made it clear that Pope John XXII aimed at the practical enforcement of the *Ex debito* bull (1316), mainly in case of the greater consistorial benefices. Although it seldom occurred that the Pope appointed an absolutely new person (his own favourite) to some bigger benefices independent of the will of the chapter as well as the monarch, he endeavoured to conclude the cases (for instance by cancelling the election by referring to its invalidity, then appointing the original nominee after all) so that the authority of the beneficiary would not be depended on the capitular election but the Pope's favour.

Not only do the results conform with the conclusions of the researches on the papal beneficiary policy in the Avignon era accomplished considering other countries, but – also in Hungary's case – they verify the long existing opinion that John XXII endeavoured to expand the papal court's authority to the middle and lower levels of the church as much as he could. Furthermore, the effect of the diplomatic events to the beneficiary policy was also demonstrable: in the course of the important negotiations the number of the expectatives was significantly increased. This fact strengthens the assumption that the monarchs often tried to reward the diplomatic service with church benefices. However factual proof of the success of the expectative rights' enforcement was found in rare occasions, which suggests that the filling of the church benefices depended on the local conditions rather than the papal order.

The earlier secondary literature put great emphasis on establishing whether the Pope's or the monarch's will was prevailed in the filling of the church benefices. Yet, the sources prove that such rivalry did not exist in the first half of the fourteenth century. The papal and the royal beneficiary policy seem parallel rather than opposing, which rarely created a conflict between the two powers. If we search for the traces of such conflicts, we would rather focus on the prelates' synod of 1318 in Kalocsa, or on the written complaint of 1338 sent to Benedict XII; as these reflect those who fought for the controlling of the church benefices.

“PETRUS STEPHANI COLLECTOR APOSTOLICUS”²

The paper shows in detail the activities of Petrus Stephani as a tax collector, functioning in the Polish–Hungarian district between 1373 and 1375. This choice was primarily motivated by the favourable source conditions, namely apart from his book of accounts numerous documents of the Holy See related to his activities as well as some charters issued *in partibus* survived.

Péter, son of István was appointed a tax collector by Gregory XI on 12 February 1372; he was responsible for the territory of the Hungarian and the Polish Kingdom as well as for Silesia, which was a part of the Czech crown, though, belonged to the Polish church administration.

He arrived to Hungary in January, 1373, yet, he could start working only 11 months later due to the opposition of Louis I. He started working in Poland in the spring of 1373, however, his activity was frequently hindered by the tax collectors working in parallel to him. He had two permanent residencies, one in Krakow and the other in Felhévíz, located near Buda.

During his function he was in continuous connection with the Curia in Avignon. From Avignon, he continuously received the essential lists of benefices and the various supplementary instructions related to his activities. In many cases, Péter also sent legates to the papal court to clear certain questions.

He was naturally assisted by many people, on the one hand by the direct attendants, on the other hand by the members of his office. The sub-collectors, appointed by Péter, were indispensable members of the people of the collector. In the Hungarian part of the district of the collector there were at least 19 centres of the sub-collectors in five significant collegial churches (Pozsony [Bratislava], Szepes, Óbuda, Fehérvár and Pozsega [Požega]) besides the archiepiscopal and the episcopal centres. The duty of the sub-collectors was to actually collect and run the administration of the tax, furthermore, to employ church censure against those who refused to pay. We know all-in-all six sub-collectors working in Hungary in the examined period; every one of them was the canon of their districts' cathedral.

85% of the collected tax went to Avignon through banks. One of the important stations of the transport was Bruges, to where primarily the merchants of Krakow transferred the collected tax. They placed the sums in the branch banks of the Flemish town – which was one of the most important trading centres of the age – which were related to the papal court, and then they were sent further to the *Camera Apostolica*. The role of Venice was also significant at that time, namely a considerable part of the collected tax reached its destination through the banks of the Adriatic city. During Petrus Stephani's activity as a collector the Florentine companies (Alberti Antichi, Donatus Guidonis, Maf-

² See pp. 31–88.

feo Lotto, Vieri di Cambi di Medici) took part in the Polish and Hungarian money's transfer. The Florentine Francesco di Bernardo da Ramignano, who settled in Buda, also played a crucial role in these financial transactions.

Petrus Stephani collected altogether 22,848 Hungarian golden forint for the Apostolic Camera, out of which he forwarded 20,455 forints to Avignon, while his sub-collectors 2,286. The difference might origin from the depreciation resulted from the change, or from the tax that Péter's predecessors collected and he also made an entry of. Péter personally presented his accounts in the Apostolic Camera, where the fiscal clerics carefully examined and prepared its short abstract (*computus brevis*). Thereafter, Péter was charged with another commission as a collector, however, at this time only to the territory of the Hungarian Kingdom, since the Polish-Hungarian *collectoria* was divided in 1377.

In the final chapter of the paper, the ecclesiastical career of Petrus Stephani is analysed, which completed itself in parallel to his activity as a tax collector. His career cannot be divided from the support of Cardinal Guillaume de la Jugie, who entrusted Péter with the administration of the Hungarian and Polish church benefices, of which he was in charge. It became clear through the detailed analysis that the earlier research contaminated two persons. As a result, the major part of the Hungarian secondary literature identified Collector Petrus Stephani with Péter Knol, secret chancellor than later the bishop of Transylvania. On the basis of former researches of the author, Petrus Stephani is identified with the French Petrus de Monasterio, whose appointment as a collector was hugely influenced by his protector, Cardinal Vilmos. The ecclesiastic career of Péter was the following: the canon of Eger (1360–1376), the precentor of Kalocsa (1361), the archdeacon of Szabolcs (1361–1375), the priest of Calhano (1372–1376), the canon and the *rector altaris* of Esztergom (1373–1390), the provost of Dömös (1374–1379), the canon of Boroszló (1375–1376), the *hospitarius* of the *Cruciferi Sancti Stephani Regis* of Felhévíz and Esztergom (1390–1392).

TAMÁS FEDELES

“PARTES UNGARIE...SATIS OCCUPATE CUM TURCIS.”

THE TURKISH QUESTION IN HUNGARY IN THE PAPAL BOOKS OF REQUEST OF THE FIFTEENTH CENTURY³

The increasing Muslim authority occupied a bridge-head on the European continent in the middle of the fourteenth century. From this time on, as the danger became increasingly realized, two Christian states were more and more

³ See pp. 89–106.

dependent on each other: the head of the Christian world – the papacy – and the Hungarian Kingdom, which consciously took on the role of the bastion of Christianity over a century. From their opening, the papal archives continuously vented sources that proved the mutual dependence and centuries-long cooperation of the two most threatened powers; EDGÁR ARTNER selected an independent collection from the rich sources. Through the series of VILMOS FRANKNÓI and the publication of ARTNER that remained in a manuscript for a long time, the historical researches explored those tools – especially the diplomacy, through which the Popes sent allowances to the Hungarian Kingdom and urged the Western powers to act –, by the help of which the Roman Curia also took its share of the Christian world's defence by covering some burdens. However, recently it has occurred that the Vatican archives' documents of smaller importance also hid historical data that vary this question; they do not throw light upon the mutual battle on the level of power politics, but rather through the incidents of the everyday life. In many cases the *supplicationes* handed in the Roman Curia in the fifteenth century and granted by the Pope contain references to the extraordinary everyday life of the Hungarian-Turkish borderland.

By the help of them, one can understand more the effect of the Muslim world's vicinity to the people living in the frontier zone: it uniquely formed the consciousness of identity and the motivation behind the actions. The tissue of the identity of Christianity that had been invulnerable became cracked, which had destructive effect on the forces of the religious belief that united Europe from the periphery towards the central territories, however, temporarily only to a small degree. The requests signed by the Popes show that by channelling a significant part of the curial incomes the prelates of Rome made a sacrifice for stem the course of events. A *supplicatio* from the middle of the fourteenth century declares the appropriation of the punitive duties against the "pagans". There are many cases from the fifteenth century that those Byzantines who were escaping from Constantinople in a desperate situation were provided the opportunity to give indulgences (after all, they were related to the authorization of free choice of confessor), which enabled them to collect money to ransom their relatives in captivity.

The research explored that Pope Martin V allowed the representatives of the members of the Order of Hospitallers of Rhodes to authorize the free choice of confessor for those throughout Europe who aided the order fighting on the Islam front. This paper presents many sources found in manuscripts to show that the duties of the curial administration were sometimes spent on the defence against the Turks. Namely in many cases, the condition of granting the approval of the supplication and the requested dispensation was either entering the war or sending soldiers in the war on their money. One of the reasons of the occurrence – naturally besides the fact that the danger and its fear was increasing

in the progress of time – could be that the argumentation of the requests more often contained mention of a contravention committed in situations provoked by the Turks. This small contribution also proves that the Popes' power of absolution was not primarily a tool of the contraventions causing Reformation but to help the distressed Christians.

KORNÉL SZOVÁK

MEMBERS OF THE DIOCESE OF GYŐR IN ROME
OF THE LATE MIDDLE AGES⁴

The idea of categorizing and publishing the sources according to dioceses already existed in the early days of the Hungarian researches in the Vatican, we should only think of the volumes of the *Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis* edited by VILMOS FRAKNÓI and JÓZSEF LUKCSICS. In 1909, Miklós Széchenyi, bishop of Győr entrusted his secretary ÁRPÁD NITSCH (later BOSSÁNYI) to publish the sources of the Vatican related to the diocese of Győr along a similar concept. However, the undertaking was not successful: the collections unfortunately were not published and the two volumes of the *Regesta supplicationum* – that came out and published an already proofread archival material on lower level than its predecessors – can be caution also to the present researches.

The detailed analysis of the presence of the Hungarians in medieval Rome is not completed yet – due to the lack of the complete exploration of the sources. The analysis of those who visited Rome for various reasons from the same diocese has not been attempted yet. The collected persons are divided into groups according to their motives to visit Rome. On this basis, one can state that there were people who stayed in Rome by occupation, in the service of the papacy. The successor of St. Peter was not only the head of the church, but also a monarch, who played an active political role in Italy as well as in Europe; therefore, he was frequently visited for diplomatic reasons. Many ecclesiastical and secular persons visited the Pope to ask for justice or his benevolence, be it related to a church benefice, to the admission to the holy orders, to giving absolution or indulgence. As the tribunals of the Curia served as courts of appeal, many travelled to Rome owing to their cases. The tombs of St. Peter and Paul were the most visited place of pilgrimage at that time; therefore, thousands of pilgrims visited them. Besides, we find examples of those, who were attracted by the Eternal City in view of researches and study.

⁴ See pp. 107–136.

One can state after a thorough examination that, though, the diocese of Győr was a medium one among the Hungarian dioceses considering its wealth and members, it had manifold relations to the Roman Curia. Naturally, the diocese of Győr – similarly to the other dioceses in Hungary – lacked the permanent representation in Rome. Mainly personal relations and personal administration dominated; therefore there were often ad hoc solutions. People arriving in Rome could attend to many businesses at once by exploiting the Eternal City being “multifunctional”. Knowing the many forms of networking, the aims and motivation of those staying in Rome, the question is reasonable; how similar was the intensity of the relations of the diocese of Győr with the centre of the Catholic Church compared to that of the other dioceses in Hungary.

If we examine the Hungarian related data collected from the Datar’s registers of supplications by PÁL LUKCSICS and from the bull registers of the Vatican and Lateran dated between 1417 and 1453 in parallel with the Hungarian requests handed in the *Sacra Poenitentiaria Apostolica* and the division after dioceses of those Hungarian pilgrims who entered the Society of the Holy Spirit in Rome and we add moreover the percentage distribution of certain Hungarian dioceses compared with the total population of the kingdom, we can state the following. The number of the petitioners from the diocese of Győr is somewhat overrepresented in accordance with the proportion of the population living there, while we can find comparatively few people entering the Society of the Holy Spirit. This is explained by ENIKŐ CSUKOVITS with the lack of the members of the SMOMs in Western Hungary, which caused slight notoriety. If we examine the origin of those who went to Rome from the diocese of Győr, we see that the majority of them were from Vas County, which gave almost the half of the population of the diocese of Győr. People arrived in the Eternal City in great number naturally from Győr, from the episcopal centre, besides Szombathely, Kőszeg and Rohonc. As a matter of curiosity, the name of the inhabitants of Sopron, the most significant town of the diocese, cannot be found in the sources of Vatican; however its opposite is likely if one reads their testaments.

If we compare the diocese of Győr with the archdiocese of Kalocsa – which had bigger population –, with the bishopric of Csanád and the diocese of Vác – of which population was more or less the same – we see that the most requests to both offices came from Győr and only the archdiocese of Kalocsa preceded Győr in the number of those who entered the Society of the Holy Spirit. The reasons of the occurrence can only be explained after a further study, yet one can reckon the negative effect of the Turkish destruction in case of Kalocsa and Csanád.

The diocese of Győr is average considering its population, economic-social circumstances and the intensity of its relations to the centre of the Church, or rather – compared to the other dioceses of Hungary – it was “middle-ranking”.

To get a whole picture of the Roman relations of the Hungarian Kingdom, in the future, one should run a similar examination on the other dioceses' relations to Rome and compare the results with each other, which enable us to outline the centre/periphery relation of Rome and the Hungarian church structure.

GÁBOR NEMES

ORDO REGUM

LISTS OF PRECEDENCE IN THE PAPAL COURT AND THE PLACE OF THE KING OF HUNGARY IN THE LATE MIDDLE AGES⁵

The secondary literature on the history of diplomacy attributes the compilation of the hierarchy of 1504 listing every Christian monarchs and princes that was used for the reception of their representatives to Paride de Grassi, papal master of ceremonies. This list of precedence had significant afterlife, since it also influenced the diplomatic relations of the early modern period. The King of Hungary is also mentioned, he was the ninth. The study endeavours to answer the question whether this list really demonstrates the European authority of the King of Hungary. To do so, the all in all five versions of the list are examined with the help of philological techniques (they are signed with letters from *A* to *E*), their content is valued, the usage of hierarchy is introduced and certain examples of the disputes over the ranks found in Grassi's work of *Tractatus de oratoribus* (1508/1509) are analysed, which discusses the reception of the legates in Rome. (The paper leans on the results of PHILIPP STENZIG's dissertation.)

The lists of precedence were compiled to internal use, to organize events of protocol nature and to ease the work of the masters of ceremony. They were not publicly announced, official papal orders but assistances based on practice and formed by custom and European political circumstances. They were maintained in the documentation of the masters of ceremony (in diaries, notes) mainly in the various archives of the Vatican. On the basis of their content, namely which monarch is mentioned, the known lists can be put in chronological order. On the one hand it helps their interpretation; on the other hand the "evolution" of their adoption from the late fourteenth century to the mid sixteenth century can be demonstrated.

The earliest is the *C* version, known from the diary of Grassi, which is not a hierarchy yet, but a catalogue advancing according to the cardinal points. On the basis of its content, the *D* version might be dated back to the early fifteenth

⁵ See pp. 137–172.

century, the *B* version that occurs in Grassi's diary and in the *Tractatus* is from the mid-fifteenth century (from the 1460s), the *A* list, which was written down by Grassi in 1504, but actually can be attached to the work of his predecessor, Johannes Burckard, is from about the 1490s, while the *E* version, which can also be found in the composite volume of the early modern period, is from the 1550s.

However, the emerging disputes of certain monarchs' legates over the precedence were not solved on the grounds of the lists; they were settled and avoided according to the situation. The Pope does not change or specify the hierarchy, as he does not want to gratuitously favour or hurt any members of the Christian community. This is also proved by the analysis of 19 incidents from 1481–1504 listed in the *Tractatus de oratoribus*. Out of them, two Hungarian disputes over rank are presented in detail: in 1487 János Kamarcai Vitéz was involved in a dispute over precedence with the delegates of the Scottish king; in 1494 the delegates of Vladislaus II, king of Hungary and Bohemia, Tamás Bakócz, bishop of Győr and Antal Sánkfalvi, bishop of Nyitra came into conflict with the delegate of Naples. In both situations the parties were seated separately in the *Cappella Sistina*.

In spite of the above mentioned, the lists were regarded useful and applied assistances for the Apostolic See, therefore the place of the King of Hungary is also demonstrated by them – yet, not in terms of the European power politics of the late Middle Ages, but *only* of the papal court.

BÁLINT LAKATOS

THE SOURCES ON THE PROCESS OF GYÖRGY FRÁTER'S MURDER IN THE VATICAN ARCHIVES⁶

In the morning of 17 December, 1551, one of the most influential politicians of the Hungarian Kingdom, György Fráter (Martinuzzi), the primate of Hungary and the archbishop Esztergom, the voivode of Transylvania was found dead on the stone floor of the castle of Alvinc. The identity of his murderers was known: with the direction of Giovanni Battista Castaldo, marquis and Sforza Pallavicini, chief-sergeant, the mercenaries of Ferdinand I killed him. This action created a huge stir not only in the kingdom, but throughout the whole Christian Europe, and led to one of the most acute crisis of the Habsburg-papal relations. According to canon law, those who were responsible became automatically excommunicated, and though, Julius III temporarily dis-

⁶ See pp. 173–186.

pensed the monarch, a long investigation started, of which purpose was to find György Fráter guilty, by this means to prove the murder rightful.

The examination, lasting for years, was led by Count Abbot Girolamo Martinengo, the nuncio to the court of Ferdinand, and then it was concluded by his successor, Zaccaria Delfino in 1554. By the help of a “questionnaire” of 87 points, 139 evidences were given as well as numerous letters and extracts of letters related to the case were collected. A significant part of these sources can be found in the Vatican Secret Archives. Certain documents already became public by the researches of GYULA SZEKFŰ and GÁBOR BARTA in the last century; however, numerous ones did not or only partially, so their utilization can enrich the already existing picture. The paper presents these documents and those sources that serve information on the examination by touching upon the fact that the accurate exploration of this source-basis and its critical edition could significantly help the understanding of the so troubled decade between 1541 and 1551, moreover, it would present an opportunity to explore a historic phase of the Habsburg-papal diplomatic relations with micropolitical profoundness.

VIKTOR KANÁSZ

JESUIT GIOVANNI ARGENTI ON THE AFFAIRS IN TRANSYLVANIA
THE DEFENSIO SOCIETATIS JESU AND THE DIET OF MEDGYES IN 1605⁷

The paper analyses the close relation of religion and politics with reference to Jesuit Giovanni Argenti's works of *Defensio* and *De Societate* and to the diet of Medgyes in 1605. After the start of the Bocskai Uprising in 1604, the order had to leave Hungary as well as the principality of Transylvania. Among the reasons were those mistakes that the Jesuits committed and that intense hatred that followed the order's function. This opposition was not derived only from direct experience but also from the international experience that – along with the international anti-Jesuit propaganda – reinforced the atmosphere, which led to the expropriation of the properties of the Jesuits in Transylvania. This practically introduced the order of the Treaty of Vienna (1606) which resulted in the loss of the order's possessions in Hungary.

In his two works, Argenti shows his Humanist education in connection with the repudiation of the accusations against the Society; the dichotomy between barbarism and civilisation is in the focus of his argumentation in such a manner that he identifies the former with heresy and the latter with the true faith. Simultaneously, he admits their mistakes which contributed to the devel-

⁷ See pp. 187–200.

opment of the public opinion against the order. His two works call the attention to the fact that the so far neglected documents of the Catholics written with the purpose of apologetics – of which significant part is definitely that of Argenti's work – constitute a part of the Catholic-Protestant polemic evolved after the Bocskai Uprising.

TAMÁS KRUPPA

FERENC GALLA'S ORIGINAL MONOGRAPH ON THE MISSIONS IN THE
TERRITORY UNDER TURKISH RULE
(DATA FOR THE HISTORY OF THE RECONSTRUCTION OF A TEXT)⁸

The paper deals with a monograph of FERENC GALLA, which survived in a manuscript, and its publication and reconstruction. The writer worked as a church historian and a lecturer in the first half of the twentieth century, *The Papacy and the Turkish Peril* is a late work of his, and this might be the reason why it remained in the drawer. The manuscript, which survived in a terrible state so in its original form it was impossible to be published, is preserved in the Hungarian National Archives. First, the text was reconstructed, then it went through an analysis relying on archival and bibliographical researches, which examined whether the book was worthy of publication considering its data. This process was followed by a thorough statistical clarification, the text's division into chapters and then the substitution and reconstruction of the completely missing notes took place. In the end of the work a monograph was born out of the text wreck, which became suitable for publication as regards its data and structure.

GÁBOR KISVARGA

AUDIENCE IS DENIED. THE HOLY SEE AND THE COURT OF VIENNA
UNDER THE ROMAN LEGATION OF COUNT GEORG ADAM VON MARTINITZ
(1695–1699)⁹

Count Georg Adam von Martinitz, imperial legate arrived in Rome in December 1695, though his predecessor, Anton Florian von Liechtenstein had already left one and a half years earlier. The count's legacy in Rome did not

⁸ See pp. 201–228.

⁹ See pp. 229–242.

started well as he got involved in a dispute over precedence with the viceroy of Rome, Ranuccio Pallavicino already in the spring of 1696. This conflict reached its peak in 1696 on the Corpus Christi procession, when the service was delayed almost for two hours due to Martinitz's intentional slow moving. Therefore, a couple of days later, the whole College of Cardinals intentionally withdrew its presence from the traditional service in the *Santa Maria dell' Anima*, the church of the German nation in Rome. This question of protocol significantly burdened the relations of the two courts in the following period.

In 1697, the imperial diplomat encountered another conflict with the Roman Curia, since he released the imperial edict that obligated the imperial vassals in Italy to do another homage and affirm their feudal estate. After the Holy See released a counter-edict, the relations of Rome and Vienna grew cold, which was further increased in the following summer. Don Agostino Chigi received an imperial notice to do his compulsory homage to his estates in Farnese. The papal court suspected partly Martinitz's contribution behind the scenes.

The old Innocent XII finally lost his patience after another unpleasant event. Martinitz took one of his valets prisoner after a poisoning in his house and demanded justice, however, he was reluctant to deliver him up to the Roman authorities. Moreover, he more and more openly accused the viceroy of Rome, Ranuccio Pallavicino of planning the poisoning. He accused the viceroy on a papal audience on 29 August 1698 and requested a procedure. Thereupon, the indignant Pope refused to tolerate the imperial legate in his presence.

These all led to Martinitz's fall, however, his summoning home took a long time, since there was not a vacant position in Vienna, which could account for his calling back. Martinitz finally left Rome on 23 April 1700, when he was appointed as the head of the archery guards.

BÉLA VILMOS MIHALIK

THE VERBALS OF THE HUNGARIAN BISHOPS'
CANONICAL EXAMINATION 1605–1711
(HISTORIOGRAPHY AND PROJECT PLAN)¹⁰

The first half of the paper surveys the international secondary literature on the verbals of the canonical examination. The main works of WALTER FRIEDENSBURG, LOUIS JADIN, HUBERT JEDIN, REMIGIUS RITZLER are thoroughly presented; furthermore, besides the German, Austrian and Belgian

¹⁰ See pp. 243–316.

results are shown, the publications of the Italian, Irish, Polish, Bulgarian and Croatian researches are taken into account. On the one hand, this introduction wants to present this extraordinary type of source of the Vatican Archives and the process based on it in a historiographical approach. On the other hand, it lists the possible ways of elaboration, which could give a proper basis for the Hungarian related material's methodical research and its exploitation.

Thereafter, the earlier Hungarian researches are presented. It is a historiographical curio that the Hungarian erudition of the Baroque era already used the verbals of the canonical examinations. Within the frame of the source-collecting program initiated and supported by Lipót Kollonich GÁBOR HEVENESY prepared extracts on the processes preserved in the palace of the nunciature of Vienna situated in the *Am Hof*. The first published data from them can be found in the volumes of KÁROLY PÉTERFFY on the history of councils and in the volumes of JÓZSEF KOLLER on the history of the diocese of Pécs. In the period between the two world wars, the works of the Benedictine TIHAMÉR VANYÓ and FERENC GALLA, priest of the diocese of Vác are significant. The methodical exploitation of the abundant source-material, of which importance was also highlighted by LAJOS PÁSZTOR, was not completed despite the repeated attempts. The documents on many bishoprics under Turkish rule – with the use of the statements and appendices related to the state of the diocese – were elaborated in several essays by ANTAL MOLNÁR.

The aim of the publication is to take the premises, experience and results of the international and Hungarian historiography into account as well as to concisely outline the premises, aim, form and standpoints of the planned project. In addition, the catalogue of the analysed verbals is published, at the same time the unique nature of the processes and their historical source-value are presented.

The material should not be interpreted in the Vatican's scope, but exclusively in the context of archontology, prosopography and biography in the long run, furthermore, it should be exploited as an important preparatory work in the Vatican for a Hungarian ecclesiastical archontology of the early modern period. The research, as a consequence, is nothing else but the completion, continuation of the *Hierarchia Catholica* on a local level. The main purpose is the deeper exploitation of the consistorial sources of the Vatican for the benefit of the Hungarian ecclesiastical archontology and prosopography of the early modern period and its preparatory work in the Vatican. The verbals of the canonical examination are in the centre of the research, the consistorial propositions and notes are of secondary importance at this stage of the research. The processes and their supplementary documents are going to be exploited even if they did not get in the papal collections. At the moment there are five such materials known, one from the state archives of Mantua,

four from the Aldobrandini archives in Frascati. According to the current information, in the Vatican Archive there are all in all 250 items until 1711 (168 from the nunciature of Vienna, 64 from the consistorial archive, 18 from the archive of the Datary). The reference catalogue of the processes is fundamentally prepared on the basis of the volumes of the *Sala dei Indici* of the Vatican, however, the dates on the basis of the verbals survived from the period of the examinations, the earliest from 1612 (János Pyber, Pécs) and the latest from 1709 (for instance bishops Imre Esterházy, Tinin and Benedek Ráttkay Zengg-Modrus).

The maxim of the examination of archontological purpose gives grounds for the “division” of the verbals. Namely, only the “personal part” will be covered in the research, considering the statements given or the supplements, which will mostly be published in form of abstracts. Besides the huge amount of the documents, this unique dichotomy of the sources hampered the uniform elaboration of the material of the whole primatial province of the Hungarian Kingdom, since parallel work had to be done of prosopographical and diocese-historical nature.

The primary supplements themselves – which can be exploited in archontological/prosopographical and in case of a deeper personal analysis biographical respect – are real *Hungaricum*-curios that cannot be found in Hungary from this early period; their narrow spectrum is shown by the source-selection at the end of the publication. One can read birth and baptismal certificates (no. 11, 17, 23, 27, 28); the direct or indirect certificates of university studies; documents on ordination or consecration (no. 1, 6, 16); the certification of the financial background required for a bishop (no. 7, 9); many CVs (no. 2, 3, 4, 8); certificates of the chapter, ordinary, the monastic prefect or a colleague on the intellectual and pastoral qualities and moral integrity of the appointed together with some biographical details (no. 18, 20, 22, 24, 26, 29); furthermore letter of recommendation to an Episcopal appointment (no. 25); and medical expert opinion on “mental hygiene” that is regarded as a special record of history of medicine (no. 30). Similarly to the last two, the documents dealing with the concrete details of the examination, with practical or conceptual problems are less frequent in the verbals, therefore in our collection: the letters requesting the launch of the examination, dealing with the supplements (no. 8, 14); the documents on the recruiting of the witnesses (no. 15); the paper discussing the history of the bishopric, the already mentioned letter that complained about the protraction of the process of confirmation (no. 13). The memorial that requests the appointment of an auxiliary bishop and circumspectly argues for it is a special rarity; moreover it could be a smaller *ad limina* report (no. 19).

The “personal material” of the processes – besides the “pure” biographical data – is suitable for an exploitation of various kinds, either if we take the state-

ments, or the supplements. They equally serve valuable information on the witnesses: their knowledge, their culture of remembrance, their personal relations and connections with the nominee. Besides the analyses that are partly fitted in the subject of *Memory Studies*, the uniquely built connections of the church elite of the early modern period can be outlined by the help of the material. The *Netzwerk* that can be reconstructed is manifold and versatile: it happens that a person is mentioned in various cases, or there are people mutually testifying against each other, naturally on different occasions. The supplements of the letters can support the mapping of the inner lines of fracture of the Hungarian episcopacy of the early modern period.

The research focusing on the “long seventeenth century” can be summarized in theses as follows: it includes the prosopographical analysis of the church elite of the denominational confrontations, then the Catholic expansion after the Council of Trent within the framework of a fond-like source exploration of the Vatican extending to the beginning of the consolidation of the eighteenth century. The project goes far beyond the strictly speaking dimensions of church history, namely it is about the main representatives, leaders of the *status ecclesiasticus* of the age, the leading order of feudalism that was repressed in parallel with the evolution of absolutism. Their role was extraordinarily unique in this process: they had to appear as the protector of the national/feudal tradition, identity and interests, while the main determinant and pillar of their career as well as their effort to religious hegemony was the Habsburg dynasty, which more and more lived under the influence of absolutism after Spanish and French examples.

Thanks to the research experience gained through the preparatory work, some of the earlier made mistakes are corrected at the end of the study. According to these corrections, the case of the papal filling of the bishopric sees in the seventeenth century was not automatically delivered to the Consistorial Congregation, only if a problem occurred. There are original verbals, not only official copies, also in the *Archivio Concistoriale* fonds of the Vatican Archives. REMIGIUS RITZLER’s statement should be also revised that before the regulations of Gregory XV and Urban VIII the verbals of the canonical examinations were regarded as useless and object to discarding after the consistorial decision. The bequest of Cardinal Pietro Aldobrandini, however, is a substantial proof against this idea. Altogether 4 Hungarian and 21 other verbals survived there from the period between 1594 and 1620 by proving that the exploration of the family archives of the cardinal protectors could enrich the historical research with further information. Their catalogue is in the *Appendix* of the study.

THE HUNGARIAN EPISCOPAL PROCESSES OF THE EIGHTEENTH CENTURY
IN THE VATICAN SECRET ARCHIVES 1711–1780¹¹

In 1881, the Vatican Secret Archives (*Archivum Secretum Vaticanum*) was opened by Leo XIII to the researchers. The word of “Secret” implies only that it started its function as the private archive of the Popes, however, its material is openly accessible for the qualified researchers similarly to other state archives’ documents. Besides the archives of certain already non-existing offices of the Roman Curia, there are the historical archives of many still operating offices of the Curia. The documentation on the representatives of the papal diplomacy is also a significant and vivid material.

The material of the so called episcopal processes, the episcopal and archiepiscopal appointments’ canonical, informational processes (*processus informativus*, or in other name *processus inquisitionis*, or *processus canonicus*) are rarely researched, but valuable sources of church history. We can find such documents in three places in the Vatican Secret Archives. One of them is the material of the nunciatures that was already moved to the Vatican. Within the Archives of the Apostolic Nunciature of Vienna (*Archivio della Nunziatura di Vienna*), in Hungarian relation, the fonds of the *Canonical processes of the bishoprics and the abbasies* (in short canonical processes; *Processi Canonici dei vescovati e delle abbazie*, in short *Processi Canonici*) is where the documents can be read that originally remained in Vienna. The other place is the fonds of the Consistorial processes (*Processus Consistoriales*) in the Consistorial Archives (*Archivio Consistoriale*), where the material of the fair copies sent to Rome during the process of appointment from the nunciatures of the world is collected together. The third place is where the verbals related to the appointments can be found, in the fonds of the Processes of the Datary (*Processus Datariae*) in the Apostolic Datary (*Dataria Apostolica*); this material is on those canonical examinations that were not conducted in a nunciature but in Rome.

The regulation on the bishop nominees’ canonical examination goes back to the Middle Ages. The case of the nominee was heard according to the regulations of the Council of Trent that was specified by Gregory XIV in 1591. In 1627, the special instructions of Urban VIII specified the part that gave place to the questions of *processus informativus* which preceded the appointment by the Pope.

Usually, 2–3 witnesses were heard under oath and *sub secreto vocato*, namely in secret per question lines. They were selected by various criteria and often represented the higher society. The witnesses were not necessarily ecclesiastics. In the seventeenth-eighteenth century, there were 13 questions concerning the bishop nominee, of which purpose was to get to know the abilities and characteristics of the nominee; whereas, the other thirteen questions were re-

¹¹ See pp. 317–336.

lated to the state of the diocese. In case of transfer, the questions were of different nature and the questionnaire contained only ten questions. These statements from the seventeenth and even eighteenth century contained very interesting information on the state of certain territories, moreover often on the nominee, as well. Various documents were attached to the statements.

In this paper, only those prelates are examined who received their royal appointment under Charles III (1711–1740), or under Maria Theresa (1740–1780). Furthermore, the so-called elected bishops (*episcopus electus*), who had their episcopal title through a royal appointment, however, the Holy See failed to acknowledge it, are – naturally – left out.

138 appointments are known from the territory of the Kingdom of Hungary, 80 (7 without a process) from the archdiocese of Esztergom and 58 (3 without a process) from the archdiocese of Kalocsa. The suffragan bishops are also on the list, those who were less researched yet.

TAMÁS TÓTH

THE RIGHT OF ROYAL PATRONAGE ON THE AGENDA OF THE
CONGREGATION FOR EXTRAORDINARY ECCLESIASTICAL AFFAIRS
AROUND 1920¹²

The study deals with a rather often examined question in the light of the Hungarian archives. It shows the change of the attitude of the Holy See towards the Hungarian royal right of patronage of the Holy See relying on so far unknown sources of the Vatican Archives; primarily on the verbals of the Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs and their preparatory material of 2 February, 1919, 8 November, 1921 and 30 July, 1922.

The opinion of the cardinals of the congregation slightly altered during the examined period of time. In 1919, when Austria-Hungary was dissolved and the constitutional form changed, they thought that the right ceased to exist, namely, it did not devolve to the republic. Yet, the verbal does not imply when the secretary who prepared it reported to the Pope on the result of the conference of the cardinals, neither does it say whether there was a resolution made or the Pope approved it, or not.

Considering that in March 1919, the nuncio still carried on negotiations with the representatives of the government and consulted many significant persons – like Prince-Primate János Csernoch and Oszkár Charmant –, it may be presumed that final decision was not made due to the precarious situation.

¹² See pp. 337–360.

In March 1920, the constitutional form of Hungary became kingdom again, moreover, in July and October 1920, Hungary and the Holy See revived their diplomatic relations by sending legates to each other. Although the monarch, who stood aside from the public affairs, renounced his right of private patronage on 25 January, 1920, he did not do the same with his royal right of patronage. On 6 November, 1921 the national assembly declared the dethronement of the Habsburgs. The Congregation for Extraordinary Ecclesiastical Affairs convened its meeting on 8 November 1921 after such events. They came to an agreement that it would not be fortunate to publish a statement about the extinguishment of the royal right of patronage as regards the existence of the kingdom in Hungary. Hence, the constitutional form is a key circumstance. Furthermore, they stated that though they failed to credibly prove the historical antecedents, in the past the Pope had implicitly acknowledged the apostolic monarch's royal right of patronage. Finally, this led to the postponement of the decision. In the case of one of the most important licences of the royal right of patronage, of the episcopal appointments, the Holy See endeavoured to enforce a generally true standard: the filling according to canon law. The governments – if an earlier concordat had not stipulated otherwise – could only set a veto on the nominee. This policy was active in Hungary, too, since the patron was hindered in practicing his rights; later, his person was not definite. The question, in its complexity, recurred on the agenda of the congregation in 1937.

KRISZTINA TÓTH

AD LIMINA REPORTS FROM HUNGARY (1928)¹³

The *ad limina* visits of the Catholic Church's bishops, belonging to which they had to report on the state of their diocese, is an important factor of the Catholic church-model of the modern period. From 1919, they had to use a questionnaire of 100 points for the reports, which relied on the new Code of Canon Law while asking about the accomplishment of the episcopal duties, about the financial and spiritual state of the diocese, about the living conditions of the clergy, the regulars and the faithful and about the pastoral needs. Between the two world wars the reports of the bishoprics and the *nullius* arch-abbacy of Pannonhalma from Hungary were submitted to the Consistorial Congregation in every five years, though, for various reasons only the series of 1938 is complete. The reports of 1928 are worth the attention, since the added notes of Cesare Orsenigo, the apostolic nuncio of Budapest, survived. The nuncio, on

¹³ See pp. 361–376.

the one hand, declared the credibility of the reports; on the other hand he commented on certain points. The comments reveal what should be praised and what should be demanded on the basis of the episcopal reports. The questionnaire of the congregation and the opinion of the nuncio assert a particular ecclesiastic system of aspects, which attributed as much importance to the dignity of the liturgy and the spiritual life of the clergy as to the social influence of the Church and the success of the pastoral work.

MÁTÉ GÁRDONYI

THE “RAKACA-AFFAIR”

CONTRIBUTION TO THE RELATIONS OF THE APOSTOLIC SEE AND THE
HUNGARIAN BYZANTINE CATHOLICS BETWEEN THE TWO WORLD WARS
(SOURCE-PUBLICATION)¹⁴

The treaty after World War I brought about a rather unique situation for the Byzantine Catholic communities remained within the new borders. Before the Treaty of Trianon great number (11% of the whole population), extensive church administration (one archdiocese and eight dioceses) and ethnic diversity (Ruthenians, Romanians, Slovaks, Hungarians) characterized the Byzantine Rite Catholics. However, after 1920 the rate of the Greek Catholics reduced to 2.2% and there remained only one Episcopal see remained within the new borders, which gathered parishes of mainly Hungarian language and identity.

This change took the involved ones as well as the surrounding majority society by surprise. The period between the two world wars was about seeking ways and means for the Hungarian Greek Catholics, which was made more difficult by the distrust and suspicion – based on the long established stereotypes that were strengthened by the shock of Trianon – of the majority society in “secular” as well as in church respect.

Our source-publication presents the details of an examination opened by the Holy See of a seemingly insignificant case, which was related to an especially delicate question in the given era, the question of the liturgical language. The methods used during the examination, the presuppositions, the formulation of the persons and the overall picture of the examination illustrate well the unique situation of the Hungarian Greek Catholics.

TAMÁS VÉGHSEŐ

¹⁴ See pp. 377–394.

THE ATTEMPT OF THE “CLERICAL REACTION” TO ESTABLISH THE
ACADEMY OF SAINT STEPHEN IN EMIGRATION¹⁵

The clerical emigration in Rome, which was often called the “clerical reaction” by the followers of the Communist government, aroused the state security’s interest already in the early 1950s. It is not by chance, since they served the most information to the “biggest espionage centre”, the Vatican on the affairs of the Hungarian Church, moreover, they put great efforts to realize their political aims in various organizations. One of the outcomes of their efforts is the establishment of the Hungarian Catholic and Scientific Academy, which desired to represent the hindered (by the State Office for Church Affairs) and then suppressed Academy of Saint Stephen in Hungary. The presentation of the Academy – the circumstances of its establishment, the difficulties of its survival, the analysis of its significance with a view to the Hungarian intelligence – wishes to be a contribution to the history of the emigrational organizations.

LILLA FEHÉR

SUMMARY

This volume of studies is an important phase of the Vatican-Hungarian historical series, *Collectanea Vaticana Hungariae* (CVH) founded in the Péter Pázmány Catholic University (PPCU) in 2004. Like the previous volume (CVH I/8, with a similar main title of *Magyarország és a római Szentszék – Hungary and the Holy See of Rome*), it desires to give a scientific plan to the forthcoming five years. The majority of the studies in the volume edited in 2012 projected the important results of the just ending five-year-long period of the Hungarian Academy of Sciences (HAS) ‘Impetus-program’ in the form of a pre-study. This work likewise desires to serve the HAS-PPCU Vilmos Fraknoi Vatican Historical Research Group, which continues *alter idem* the researches of the Impetus project. The close connection is clear; while the symposium¹⁶ – being the basis of the volume – was organized by the Impetus Research Institute to introduce its re-

¹⁵ See pp. 395–407.

¹⁶ *Kultúra- és tudományköziség. Magyarságtudomány a 21. században* (VIII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus) [Culture and Interscience. Hungarology in the 21st Century (VIIIth Hungarology Congress)], Pécs August 22–27, 2016. The symposium of the “Hungarian Research in the Vatican in the 21st Century” had the most lecturers in the Congress organized in the hall of the University of Pécs by the Impetus Research Group on 23 August. The event was supported by the PPCU (KAP 16-71042-1.1 KP). The programme and its details: <http://institutumfraknoi.hu/archivum/2016> (August 23, 2016).

search group and to outline its scientific perspectives, the lectures-turned-studies already represent the first, introductory publication of the Fraknói-Research Group.

The Hungarian Academy of Sciences had already taken a significant move to restore the Roman intellectual and institutional legacy of its former secretary-general, Vilmos Fraknói by establishing the HAS-PPCU 'Impetus' Research Group, which focused on the research in the Vatican. The initiation of the Fraknói-Research Group – at present within the framework of the state-subsidized research program in the Pázmány Péter Catholic University – is the acknowledgement of the previous years' results and the realization of the huge opportunities of the historical research in the Vatican. With its foundation, the Academy revived the existence of the Hungarian historical research in the Vatican after seventy years; in 1948, on the eve of the Communist takeover, the Committee of the Hungarian Institute of History in Rome was terminated by treading the academic independence.

The chronological and thematic order of the volume's writings clearly outlines the planned focus and direction of the Fraknói-Research Group's researches. While the appearance of the Anjou era is new, the analysis of the late Middle Ages – the cameraltic documents and the utilization of the supplications – has already been paid special attention. The exploration of the tithe collectors' work has already started in the *Monumenta Vaticana Hungariae*. This time, the consequences of the expansion of the Islam – which is related to the recent common talk – are discussed on the basis of the requests lodged to the Curia. The introduction of the Roman presence of the persons from the diocese of Győr both elaborates the various curial sources – as well as the documents found in Hungarian places – and presents a useful methodological example for the diocese-history, too. The analysis of the place of Hungary in the ceremonial hierarchy of the papal court belongs to the domain of the court-researches that excited undiminished international interest.

The plan of the complete exploration, publication and a more thorough analysis of the sources related to György Fráter's trial desires to settle the long-standing debt of the Hungarian historiography. This is also true for the project of the research group focusing on the early modern period, as well as the methodical exploitation of the verbals of the canonical examinations, which are dealt with by two studies regarding the seventeenth and eighteenth century. The rich sources of the Jesuits from the early seventeenth century and the diplomatic correspondence of the nunciature of Vienna from the late seventeenth century occur. The missions of the Propaganda Congregation do not belong to the profile of the Fraknói-Research Group. The extremely valuable monograph of Ferenc Galla on the apostolic missions in the territories under Turkish rule is the last important chapter of the preservation of the manuscripts stranded in the drawer due to adverse circumstances of the twentieth century.

The third focus is on the twentieth century, beside the late Middle Ages and the early modern period. Until the documents of the pontificate of Pius XII (1939–1958) are classified, the period between the two world wars is in the centre. Apart from the problems of the consolidation of the Hungarian Greek Catholics after the Treaty of Trianon, the question of the right of patronage and the special documentary value of the restored *ad limina* reports – and their examination on the nunciature – are presented to show the directions and opportunities of the historical acquaintance in the Vatican source collection. One phase of the history of the Roman emigration after 1945 is revealed on the basis of the documents of the Saint Stephen House's archives.

Similarly to the publication edited five years ago, this volume embraces the writings of church history of the newly graduated pupils of the Catholic University as well as the more expert historian and theologian authors. This project is a natural collaboration with the work of the Church History Research Team of the Pázmány Péter Catholic University, founded back in 2009 along with the intention of Cardinal PÉTER ERDŐ, the founding rector. The PPCU Church History Research Team remains to be an important reference also for the Fraknói-Research Group similarly to the Impetus-period. Its president, *Mons.* Professor JÓZSEF TÖRÖK, is assisting our work in the future as a senior researcher and advisor. His assistance is extremely wide-ranging; it covers also the thorough proof-reading and corrections of the CVH volumes that ended certain programmes of research. An important element of the integration with the PPCU Church History Research Team is the proceeding elaboration of the *Formularium secundum modum et stilum alme ecclesie Strigoniensis*, known as the Codex Nyási, within the framework of the so-called KAP-project. However, the codex contains valuable Rome-related data; its dimensions have some significance beyond the above mentioned frameworks of the Hungarian historical research in the Vatican.

PÉTER TUSOR

Translated by ÁGNES PALOTAI